

Што нам абавязкова патрэбна ў карэннай Літве¹

Канстанцыя Скірмунт

У гуманнасці жаданняў, намераў і памкненняў, да якіх магутна схіляе пераломная эпоха, яшчэ не бачна агульнакраёвага згуртавання. Партыйныя праграмы і партыйныя планы ствараюцца толькі па асобных пунктах, а ў галасах, якія часта гучаць супярэчна і разладжана, няма дамінантнага тону...

Тым часам гэтае гуртаванне сілаў і ахопліванне іх адной агульнай ідэяй абавязкова патрэбна для здоровага развіцця краю – *без узаемнай барацьбы*. У новыя часы, калі шмат у якіх сферах адбываецца пераўтварэнне ранейшых адносін, над сваёй унутранай працай асобна мусяць задумацца як Літва, так і нашая Русь ды Каралеўства [Польскае].

Прышоў гістарычны момант, калі пад ціскам магутных плыняў, ад нас незалежных, распадаюцца даўнія формы. У вялікіх межах нашага даўняга цэлага нам застаецца братэрства гісторыі, культуры і ідэалу, але да пэўнай ступені змяняюцца і самі асновы нашага існавання, і адносна нацыянальных, сацыяльных і эканамічных праблем кожны наш край мусяць думаць сам за сябе і сам пра сябе, рыхтуючыся да ўласнага самакіравання. Нам, спадкаемцам Літвы,² стваральнікам будучыні Літвы, перадусім трэба думаць пра Літву.

І тут два найважнейшыя саслоўі нашага краю – сялянскае і землеўласніцкае, яшчэ знаходзяцца як бы ў розных лагерах, дагэтуль без аніякага паразумення адносна далейшай працы.

Праўда, поўнае паразуменне яшчэ немагчымае з-за змяшанага і пагрозлівага голасу, які даносіцца да нас здалёк, з Дзяржаўнай думы, дзе вырашаюцца і нашыя лёсы. Яны тычацца яшчэ цымянага аграр-

¹ Перакладзена паводле: Futurus [Skirmuntt, Konstancja] (1907). "Czego nam w rdzennej Litwie niezbędnie potrzeba", *Kartki polityczne ze spraw krajowych poruszonych w prasie wileńskiej 1905–7 r.* Przedruki z "Kurjera Litewskiego" i "Vilniaus Žinios". Warszawa: Druk. i lit. Jana Cotty, Kapucyńska 7: 28–39.

² Тут маецца на ўвазе Вялікае Княства Літоўскае як шматэтнічная дзяржава. – *Заўвага навуковага рэдактара.*

нага пытання. Але ёсць шляхі, на якія мы ўжо самі можам выходзіць і распачынаць паразуменне. Гэтыя шляхі цалкам незалежныя ад Дзяржаўнай думы, бо гэта шляхі да новага ўнутранага жыцця ў краі, на парозе якога мы стаім і непазбежным лозунгам якога з’яўляецца нацыянальнае паразуменне.

Гэтай дылеме мы павінны смела глядзець у вочы і вырашаць яе не павярхоўна ці радыкальна, і не з партыйных пазіцый, а на аснове *вялікіх* прынцыпаў, якія нам перададзеныя з мінуўшчыны.

Паміж шляхтай і народам у карэннай Літве³ няма нацыянальнага паразумення. Народ усё больш абуджаецца да грамадскага і палітычнага жыцця як літоўскі народ (*lud*) і літоўская нацыя (*naród*). Шляхта не адчувае з ім супольнасці, не здольная гарманічна злучыць голас мінулага з голасам будучыні, становіцца на моўную, а не на гістарычную пазіцыю. Літоўскія энтузіясты, якія выйшлі пераважна з народа, любяць гісторыю роднага краю толькі *да* Уніі; шляхта – толькі *пасля* Уніі. Некаторыя з грамадзян жадаюць арганізаваць шляхецкае саслоўе на землях Гедзіміна ў форме “польскага зямянства⁴ на Літве”, стварыць саюзы “зямян-палякаў”. Можна падацца, што нам стала чужой душа гэтай зямлі, якая лунае над краем.

То што мы добраахвотна сыходзім, і сыходзім цалкам, з пазіцыі нацыянальнага правадырства ў этнаграфічнай Літве разам з інтэлігенцыяй іншых саслоўяў? То што мы лічым сябе прыхаднямі? Што мы прыйшлі сюды ў адносна нядаўнія часы, з-пад іншага неба, з іншай мовай і з іншымі продкамі, як “зямянства” з берагоў Віслы ці Варты?... А куды ж падзелася *літоўская* шляхта Горадла* і Любліна, дзе адвечныя старыя роды, якія зрасліся з тысячагадовай гісторыяй роднай зямлі? Што яе знішчыў гістарычны катаклізм і засыпаў пясок бяспамяцтва? Не, дзякуй Богу, мы тут і сядзім на спадчынных уладаннях, адно толькі пад уплывам пакутніцкай гісторыі апошняга часу, як вязень пасля доўгіх катаванняў, пакуль што забыліся, дзе наш родны дом, і *забыліся пра сапраўдныя ідэалы Уніі*.

У часы Міцкевіча ніхто не саромеўся імя літвіна, хай сабе размаўляў па-польску і пісаў па-польску; гэта ніяк не аслабляла наша братэрства з Польшчай, што мы адчувалі сябе самімі сабой. Пад лозунгам любові

³ Пад карэннай Літвой (*Litwa rdzenna*) тут маюцца на ўвазе тэрыторыі з перавагай літоўскамоўнага насельніцтва, то бок амаль уся Ковенская і частка Віленскай губерні. – *Заўвага навуковага рэдактара*.

⁴ Ад пол. *ziemianin* – землеўласнік, памешчык. – *Заўвага рэдактара*.

да Літвы Яўстах Тышкевіч* збіраў экспанаты ў свой музей, Нарбут* пісаў сваю “Гісторыю”... Перадусім Міцкевіч, гэты наш геній, у якога мы дагэтуль не заглябіліся і яшчэ не поўнасцю зразумелі, хоць пасыноўску любіў Польшчу як ідэйнае і палітычнае цэлае, але выдатна разумеў індывідуальнасць сваёй нацыі і краю; і калі ён называў усе нашыя народы (*ludy*) сынамі адзінай Польшчы і ахопліваў іх адной назвай палякаў, то адрозніваў у гэтым сямейным саюзе братоў паміж сабою, называў “Уладзіслава” Уладзіславам, а “Вітаўта” – Вітаўтам (Kallenbach, 1897: 97); ён не хацеў, каб *Уладзіслаў* паглынуў *Вітаўта*, ці наадварот. У кожным з іх ён бачыў гэтае дасканалае стварэнне Бога – чалавечую альбо нацыянальную індывідуальнасць; ён, наскрозь прасякнуты праўдай і любоўю, не ведаў схаваных пад прыгожымі лозунгамі пачварных апетытаў якой-небудзь “гакаты”⁵.

А калі ў яшчэ адным адлюстраванні нашага нацыянальнага саюзу, у “Кнігах эміграцыі”,⁶ Міцкевіч пісаў, што гэты саюз нагадвае шлюб, то тады, у самім гэтым метафарычным вобразе, ён маляваў дзве індывідуальнасці – і нешматлікую нацыю, якая вырасла ў цяні наднёманскіх пушчаў, ён без ваганняў называў “вялікай нацыяй” (Kallenbach, 1897: 97).

Змешванне паняццяў, ненатуральнае зліццё ў адно розных індывідуальнасцяў, а хутчэй жаданне паглынуць адну другой, збочванне са шляху, адмаўленне адзін другому ў слухных правах – гэта праява зніжэння культуры ў апошнія часы, часы нявольніцтва, у якія марнаваліся адныя, дзічэлі другія, трэція даходзілі да экзальтацыі прыгнечаных пачуццяў, ажно да гіпертрафіі нацыянальнага альтруізму.

Адкрыццё брамы з вязніцы на паветра і святло – калі іх новы катаклізм зноў не зачыніць – у першы момант нас асляпляе, а больш за нас ап’яняецца гэтым народ, таму адразу – што не дзіўна – нам цяжка разгледзець і дакладна зразумець нашыя пазіцыі. Тым не менш, аднак, нейкія змены ў нашым грамадстве адбываюцца, і мы, здаецца, дайшлі да таго ўзроўню цывілізацыі, калі ў нас, як у заходніх грамадствах, стануць бачнымі асновы культурнага шляху, і ні мы, ні сяляне не будзем змушаныя пракладаць іх праз пушчу архаічных і забытых варварскіх паняццяў.

⁵ Пра “Гакату” і гакатызм гл. спасылку б у тэксце Вітольда Жукоўскага “Палякі і Беларусь”. – *Заўвага навуковага рэдактара*.

⁶ Маецца на ўвазе публіцыстычная брашура палітычнага характару “Кнігі польскага народа і польскай эміграцыі” (“Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego”), напісаная і выдадзеная Адамам Міцкевічам у Парыжы ў 1832 годзе. – *Заўвага навуковага рэдактара*.

Таму ў нас, у Літве, мы бачым слушныя памкненні літоўскага народу да ўсебаковага развіцця; перад сабою ж мы, шляхта, бачым абавязак заключэння з нашым народам саюзу і дзялення з ім тымі пладамі векавой культуры, якую пад уплывам усеагульнай Царквы, пад уплывам прыкладу і супрацы Польшчы, мы стварылі на нашай зямлі.

Слушнай з’яўляецца адзначаная панам Монтвілам* кансалідацыя шляхты для абароны інтарэсаў уласнага саслоўя, якое валодае найбольшымі, узорнымі магчымасцямі для працы, карыснымі і неабходнымі для ўсяго краю. Таксама патрэбна згуртаванне людзей, якія стаяць на аднолькавых эканамічных асновах, людзей з больш высокай адукацыяй і супольнымі родавымі традыцыямі. Яно патрэбнае для культуры, заснаванай на перадаваных праз стагоддзі ідэалах. Але гэта не перашкаджае збліжэнню гэтага саслоўя з народам на падставе новых грамадска-палітычных адносін – а ў эпоху абуджэння ў народзе нацыянальнай ідэі няма больш глыбокіх і сардэчных сувязяў, чым тыя, якія завязаныя на аснове супольнага паходжання.

Розніца моваў мае тут толькі другараднае значэнне. Вырашальным з’яўляецца нацыянальнае пачуццё, самапачуццё, усведамленне сваёй прыналежнасці. *Сфера гэтых пачуццяў не церпіць прымусу ці інсінуацый*, і таму на гэтым полі павінна ў нас перадусім запанаваць, як і ўсюды, самая поўная ўзаемная пашана. Самавызначэнне як адзін з лозунгаў сучаснай эпохі – гэта каштоўны набытак цывілізацыі, які вынікае з прынцыповай свабоды чалавека. Гэта святое права індывідаў, пакаленняў, народаў і нацый. Таму калі сёння некаторым прадстаўнікам нашых старых радоў, якія ад цёмных мінулых часоў раслі на літвінскай глебе, больш любая назва “польскага зямянства”, то яны павінны яе насіць і бясспрэчна вызнаваць у Літве, калі так ім падказвае сумленне.

Але мы, хай сабе і нешматлікія, для каго па-над усімі нацыянальнымі імёнамі найбольш дарагая назва літвіна, а над іншымі тытуламі імя літвінскага шляхціча, для каго курганы нашай зямлі, руіны муроў, контуры краявідаў, гукі палявых песняў прамаўляюць тысячамі галасоў і да дна ўзрушваюць сэрца, мы, хто адчувае ў сабе з нашым народам на працягу стагоддзяў адзіную кроў і адзіны дух – пакліканыя Лёсам да супольных задач і працы, і таму, хоць і нешматлікім зараз колам, мы павінны першымі выйсці насустрач літоўскаму народу. Не зважаючы на тое, што нам прынясе невядомая будучыня, мы павінны адразу яму дапамагаць нашымі ведамі, рэсурсамі і досведам на шляхах ягонага развіцця.

У народнай адукацыі, то бок у яе планах, літоўскія нацыяналісты даюць сабе рады і без нашай дапамогі. Літоўскія прэлаты пецяўбургскай Духоўнай акадэміі⁷ і краёвая інтэлігенцыя выпрацавалі ў гэтым кірунку дэталёвую праграму. Нашая пазіцыя ў дачыненні да літоўскай адукацыі, пакуль яшчэ тэарэтычнай і падрыхтоўчай, павінна быць безумоўна зычлівай і дапаможнай, але пры звяртанні пільнай увагі на спосаб тлумачэння нашай гісторыі ў кнігах для народа. З народнай мовай, якая сёння ўжо стала літаратурнай, мы павінны бліжэй знаёміцца і з часам ёй навучыцца. Калі ж мы засноўваем пры нашых дварах, апрача прадугледжаных польскіх і літоўскіх публічных школ, меншыя ці большыя польскія вучэльні для нашых службоўцаў, прывязаных да польскай мовы, то мы павінны ўводзіць як дадатковы прадмет і літоўскую мову, якую дзеці вучылі б правільна, не як мужыцкую гаворку, а як раўнапраўную краёвую мову. Так у будучыні ўзнікла б братэрства моваў. Гэтым шляхам, праз разуменне і шанаванне адвечнай мовы краю, да нас скіроўвалася б тады сімпатыя народа. Хто ведае, можа неўзабаве, у якасці ўзнагароджання за нашыя намаганні, мы пабачым у літоўскіх школах добраахвотна ўведзеную як дадатковую польскую мову, а ў руках народнай моладзі Міцкевіча ў польскім арыгінале.

Далей, у школах пры маэнтках пры навучанні польскай гісторыі мы павінны вучыць у роўнай ступені, ці прынамсі грунтоўна гісторыю Літвы. Пры заснаванні чытальняў да польскіх часопісаў і кніг мы павінны далучаць і найлепшыя літоўскія кнігі, а таксама перыядычныя выданні, менавіта ж тыя, якія без усялякай пабочнай зайздрасці і гневу, захоўваючы вернасць Царкве, працуюць над развіццём уласнай нацыянальнай літоўскай культуры. Гэтыя выданні мы павінны падтрымліваць, супрацоўнічаць з імі і выпісваць для народа. Далей перад намі стаяць задачы стварэння вясковых земляробчых гурткоў, спажывецкіх таварыстваў (там, дзе іх яшчэ няма), у гарадах – народнага тэатру, гімнастычных і спеўных таварыстваў і г. д. – а далей стаіць на парадку дня і супольны Віленскі ўніверсітэт...

Калі ж мы, уласнікі маэнткаў, адукаваныя жыхары карэннай Літвы, дзейсна прыкладзем рукі да ўсіх гэтых патрэбаў абуджанай нацыі, да

⁷ Рыма-каталіцкія святары літоўскага паходжання адыгрывалі надзвычай вялікую ролю ў зараджэнні і развіцці літоўскага нацыянальнага і культурна-асветніцкага руху. Многія з іх у розны час працавалі выкладчыкамі ці нават займалі высокія пасады ў Пецяўбургскай каталіцкай духоўнай акадэміі, напрыклад, Антанас Пранцішкус Аўдзевічус (Audzevičius; 1833–1895), Адомас Дамбраўскас-Якштас (Dambrauskas-Jakštas; 1860–1938), Пранцішкус Каравічус (Karevičius; 1861–1945) і іншыя. – *Заўвага навуковага рэдактара.*

таго, што нам найбольш лёгкае і блізкае, то, мабыць, зніклі б агідныя і хваравітыя праявы нашага грамадскага жыцця – такія, як, напрыклад, у Бержніках (у Сейненскім павеце), дзе братняя кроў праліваецца ў вар’яцкай барацьбе за мову ў касцёлах:⁸ ці ковенскія выбары, у якіх шляхта, што сама не разумее народ і слаба зразумелая яму, адыходзіць з пустымі рукамі ад выбарчых урнаў; ці, нарэшце, Вільня, дзе першы віленскі выбарчы камітэт цалкам прамінае літоўцаў, ігнаруе іх. Яны ж у адказ ствараюць саюз, за які было б сорамна іх бацькам і сорамна будзе іх дзецям.⁹ Так, узаемнае неразуменне двух галоўных краёвых саслоўяў, атрута, улітая ва ўзаемныя іх адносіны варожымі да іх абодвух элементамі, недаспеласць народа, залішні кансерватызм шляхты – усё гэта вядзе да фатальных вынікаў. Нашае занябданне відавочнае і на іншым полі. Калі б мы з належнай руплівасцю сачылі за гісторыяй уласнага краю і самі працавалі над ёю, то ў галовах нашых літоўскіх шавіністаў не замацавалася б хлусня Ілавайскіх* і хітрыя парады Гільфердзінгаў*, і не пагражала б пранікненне гэтай заразы ў свядомасць народа.

Каб надалей пазбягаць паразяў, мы мусім пачынаць шматбаковую працу на абноўленых асновах. Сёння, пакуль не створацца новыя інстытуты, сельскагаспадарчыя таварыствы, такія як ковенскае і віленскае, а таксама меншыя павятовыя асяродкі, з’яўляюцца нашымі зборнымі пунктамі, у якіх прыхільнікі індывідуальнай будучыні краю могуць і павінны падаць адзін аднаму руку. У кожным павеце знойдуцца індывіды ці групы, прыхільныя да гэтай ідэі, але сёння мала што можна зрабіць без арганізаванай, калектыўнай працы. *Стварэнне саюзу той шляхты нашага краю, якая жадае сардэчнага збліжэння з народамі, саюзу дзейснага і мэтанакіраванага – вось пажаданая справа.*

А няпэўнае і цьмянае аграрнае пытанне? А радыкальная пазіцыя некаторых ковенскіх дэпутатаў у Дзяржаўнай думе?

⁸ Бержнікі (пол. Berżniki, літ. Berznykas) – мястэчка, размешчанае ў пачатку XX стагоддзя ў Сейненскім павеце Сувальскай губерні, цяпер у Сейненскім павеце Падляскага ваяводства Польшчы, пры самай дзяржаўнай мяжы з Літвой. У 1904 годзе ў мясцовым касцёле адбылося вострае сутыкненне паміж прыхільнікамі набажэнстваў на польскай і літоўскай мове, у выніку якога было паранена 18 чалавек. Пасля гэтага Бержніцкі касцёл на 3 гады быў зачынены. – *Заўвага навуковага рэдактара.*

⁹ Маецца на ўвазе паразуменне, дасягнутае літоўскімі нацыянальнымі дзеячамі падчас выбараў у Першую Дзяржаўную думу (1906) з прадстаўнікамі мясцовай яўрэйскай супольнасці. Паводле яго ўмоваў, прадстаўнікі двух народаў абавязваліся ўзаемна падтрымліваць падчас выбараў адзін аднаго. У выніку, напрыклад, дэпутат-яўрэй Лявонцій Брамсон быў абраны ў Думу ў тым ліку і галасамі выбаршчыкаў з ліку літоўскіх сялян. Больш падрабязна пра асаблівасці стасункаў літоўцаў і габрэяў таго перыяду гл. (A pragmatic alliance, 2011) і рэцэнзію на гэта выданне (Шавялёў, 2012). – *Заўвага навуковага рэдактара.*

Не зважаючы на навальніцу, небяспека якой, як падаецца, вісіць над ніваю, колас расце, і з кожным днём ён усё больш наліваецца зернем, кожны дзень падростаюць лугі і бары... і мы штодня мусім выконваць свой грамадзянскі абавязак, а ён тым больш пільны, чым больш занядбаны. Мы не мусім дзеля гэтага рызыкаваць жыццём, маёмасцю ці статусам. Мы толькі павінны неадкладна ўзяцца за плённую працу з народамі і для народа ў розных сферах жыцця краю – і раздзьмухаць у сэрцах з іскры цэлае поле любові да Літвы.

Мне могуць паставіць пытанне: чаму я столькі кажу пра любоў да Літвы і нічога тут не кажу пра Польшчу і польскасць? Дапамагае мне ў гэтым цэлы легіён. Польскасць у нас мае такі шматлікі атрад шанавальнікаў і працаўнікоў, што яе жыццё і дзейнасць у нас забяспечаныя. А вось нашая арыгінальная літвінскасць, дадзеная Богам, заслужаная ў гісторыі, натхняльная ў паэзіі, каштоўная ў характарах – пасля апошніх бурлівых падзей церпіць з-за недастатковага яе ўсведамлення намі, шляхтай.

Мы калісьці былі здольныя ўліваць яе ў жыццё краю ў дасканалай гармоніі з польскасцю. З яе вынікае гартаванне нашай трываласці. Яна стварае цвёрдыя падставы нашага тут існавання.

Без яе адраджэння сярод нас мы згубім народ, гэты здольны і праўдзівы народ, які цяпер вядзецца на падманны шлях, і калісьці мы ўступім з ім у канфлікт. Паразуменне з ім – гэта пажаданая неабходнасць новай эпохі.

Таму няхай стане на ніву краёвай працы наша даўняя, патрыятычная, наскрозь хрысціянская, сфармаваная стагоддзямі літвінскасць – тая, што зберагае братэрскія сувязі, шануе повязі мінуўшчыны і здолее жыць новым жыццём супольна з народамі. Гэта яна ў спрадвечнай Літве павінна быць галоўным тонам краёвай песні.

Абуджэння яе да дзеяння вымагаюць як сэрца, так і розум.